

С

САГАЙДАЧНИЙ (Конашевич-Сагайдачний) **Петро Кононович** (імовірно 1570, 1577 чи 1578, с. Кульчиці, тепер Самбірського р-ну Львів. обл. – 10(20) квіт. 1622, м. Київ) – укр. полководець та політ. діяч, гетьман реєстрового козацтва та кошовий отаман Запороз. Січі 1600–22 (з перервами), меценат.

Походив із сім'ї дрібного укр. правосл. шляхтича.

Справжнє прізвище – Конашевич. С. – це прізвисько, що походить від слова «сагайдак» – шкіряна торба або дерев'яний футляр для стріл, а також лук. С. Петра Конашевича назвали за винятково майстерну стрільбу з лука. Навіть на єдиному його портреті, виконаному сучасником, він зображений із сагайдаком за спиною.

П. К. Конашевич-Сагайдачний.
Гравюра з книги
Касіяна Саковича
«Вірші на жалосний
погреб...». 1622.

Церк. реліквія Київ. Золотоверхого Михайлівського монастиря донесла до нас ім'я батька майб. гетьмана – Конан, або укр. – Конаш. Отже, Конашевич означає

ім'я по батькові, а не подвійне прізвище, як припускають деякі історики. Родина мала свій герб «Побог», який, напевно, перейшов до представників роду Конашевичів-Попелів від магнатського роду Конечпольських. Після досягнення 7 років за тодішньою традицією Петро перейшов під опіку дядя, для навчання читанню і письму церковно-слов'янською мовою. У подальшому оволодів латиною.

Шляхетна родина мала достатній матеріальний рівень, щоб забезпечити Петрові не дешево на той час найвищу можливу в Україні світську освіту: він закінчив школу, засновану 1576 в м. Острозі, на Волині, князем Костянтином Острозьким. Це була перша і найкраща укр. греко-слов'яно-лат. правосл. школа вищ. рівня та була визнана в Україні культ.-осв. та ідеол. центром, де молодим людям прищеплювалось розуміння значущих духовних цінностей свого народу, формувалася нац. самосвідомість і гідність. У цій школі С. не тільки здобув освіту, а й під впливом отриманих знань сформувався його світогляд.

Закінчивши навчання, С. переїхав із Острога до Києва і почав працювати домашнім учителем у міськ. судді Яна Аксака. Свідченням певного соц. статусу С., який давав йому право брати участь

П. К. Сагайдачний.
Портрет невідомого
автора. 19 см.

у дискусії тогочасної еліти, було написання ним одразу після Брестської церк. унії 1596 твір «Пояснення про унію». Литов. канцлер Лев Сапега у листі до полоцького уніатського архієпископа Кунцевича назвав його «найдорогоціннішим». Цей твір до нас не дійшов і згадки про нього маємо лише з листа.

Незадоволення цив. кар'єрою та істор. реалії того часу (на поч. 17 ст. тер. України була ареною постійних військ. зіткнень: то з поляками, то з турками, то з московітами) змусила С. бл. 1601 податися на Запороз. Січ та долучитися до козац. т-ва.

За політ. далекоглядність та неабиякий військ. талант із самого початку свого перебування на Січі, С. був обраний козаками обозним та отримав доручення відати всією артилерією.

Беручи активну участь у походах проти Кримського ханства й султанської Туреччини швидко здобув авторитет серед козаків і невдовзі його було обрано гетьманом – за Д. Яворницьким – бл. 1606, за М. Грушевським – 1614. Під командуванням С. козаки здійснили успішні походи проти султанської Туреччини і Кримського ханства, зокрема: у 1605 взято місто Варну, у 1606 – Кафу, у 1609 – Білгород, у 1614 – Синоп, у 1616 взято Трапезунд, у 1615 здійснено напад на Стамбул та ін.

У 1618 у польс. столиці запороз. посли на чолі із Д. Отрохимовичем підписали угоду з О. де Марконом (представником герцога Карла Гонзага де Невера, який згодом став одним із засновників нового рицарського ордена під назвою «Ліга Християнської міліції»). Згідно з цією угодою О. де Маркон став повіреним запорожців у справі залучення їх до христового походу про-

ти Осман. імперії, що його намагався організувати герцог де Невер.

С. провів реформу війська на Запороз. Січі, осн. суттю якої було підвищення організації, дисципліни і боєздатності козац. війська. Він перетворив партизанські ватаги козаків на регулярне військо, усунув із ужитку елементи розбійної вольниці, навів сувору дисципліну, заборонив пити горілку під час мор. походів, а за провини нерідко карав смертною карою.

У процесі остаточного організ. оформлення Війська Запороз. викристалізувалися такі інститути козац. самоврядування, як Військ. рада та Рада старшини. Відбувся поділ козац. т-ва на полки, сотні та десятки, на чолі з полковниками, сотниками й отаманами. Оформився склад військ. старшин: осавулів, суддів, писарів, обозних та хорунжих.

Спрямовуючи всю свою енергію і знання на боротьбу з Туреччиною та Кримським ханством, С. усвідомлював необхідність боротьби й проти Речі Посполитої, але брак сили не давав йому змоги йти на відкриту політ. конфронтацію з Варшавою, а лише використовувати дипломатію для досягнення своєї мети. Він здобув собі довіру уряду тим, що не допускав козаччину до надто гострих виступів проти шляхти, погоджуючись на різні другорядні поступки, але водночас твердо стояв на позиціях Війська Запороз. Спираючись на козацтво (як реєстрове, так і запороз.) він міг собі дозволити ведення цілком самост. лінії. Всупереч категоричним заборонам уряд. кіл гетьман часто організовував походи проти Кримського ханства й Оттоманської Порту. Протягом 1615–16. С., незважаючи на грізні сеймові постанови, сам

очолював виступи різних прошарків нас. в Україні. Твердження польс. сейму 1616 вказують, що козаки «самі встановлюють собі право, самі обирають урядовців та ватажків, і нібито створюють у Великій Речі Посполитій другу республіку». Про наростання хвилі народного руху свідчать факти численних актових книг про сплюндрування козац. загонами у 1618 величезних обширів України, Полісся і Литви.

У ході Польс.-Моск. війни 1617–18 С. на прохання польс. короля взяв участь у поході на Москву для надання військ. допомоги королеви Владиславу (згодом – польс. король Владислав IV Ваза). С. та його козаки погодилися вирушити до Рос. д-ви за умови виконання таких вимог: 1) розширення козац. території; 2) свобода правосл. віри в Україні; 3) збільшення реєстрової чисельності козац. війська; 4) визнання Польщею суд. та адм. автономії України. Король і сенат погодилися на всі ці вимоги С. і прислали до його війська клейноди, тобто булаву, бунчук, печатку і прапор. Зібравши 20-тис. військо С. у серп. 1618 рушив через Сіверщину вглиб Моск. князівства.

Захопивши на своєму шляху ряд рос. міст, 1 жовтня, в ніч перед святом Покрови Пресвятої Богородиці, С. звелів припинити атаку та відступити. Із цього приводу історики висловили декілька версій – поквитання з польс. королем за невиконання даних обіцянок козакам та небажання остаточної перемоги Речі Посполитої над Моск. д-вою.

Повернувшись із походу на Москву 1618, С. не пішов на Січ, а прийшов з 20-тис. військом у Київ, де його було проголошено Гетьманом над Київ. Україною та Гетьманом всього війська Запороз. Підтримуючи освіту і право-

слав'я, С. записується з усім 20-тис. Військом Запороз. до Київ. братства. Таким чином, прийнявши братство під свою козац. опіку і захист, С. зробив незвичний, безпрецедентний для того часу, істор. крок – поставив зброю на охорону освіти, культури і православ'я.

Важливою подією для укр. земель стало відновлення правосл. ієрархії, яка припинила своє існування після Берестейської церк. унії 1596. Приязні стосунки між гетьманом С. і патріархом Феофаном, який виконав цю дуже важливу місію, навряд чи були випадковими. 6 жовт. 1621 у братській Богоявленській церкві патріарх висвятив ігумена Михайлівського Золотоверхого монастиря Іова Борецького у сан київ. митрополита, межигірського ігумена Ісайю Копинського на перемишльського єпископа, а Мелетія Смотрицького – на полоцького архієпископа. Вказана подія, значення якої вийшло далеко за рамки церк. життя, відбулася лише завдяки могутній підтримці Війська Запороз. й особисто С. (на той час уже полковника).

Завдяки цьому помітно активізувалася ідеол. боротьба на укр. землях, що об'єктивно сприяло визв. руху в Україні. Одночасно гетьман написав два листи польс. королю. Лояльні за формою, вони одночасно містили тверду вимогу припинити переслідування й «озлоблення» козаків, а також покласти край поширенню уніяцтва на укр. землях.

Польс. уряд відмовився визнати правосл. ієрархію законною, але у 1620 почалася війна з Туреччиною. Поразка польс. війська під Цецерею змусила короля звернутися до козаків за військ. допомогою. Під час переговорів з королем, С. виявив неабияку держ. мудрість і талант дипломата. Він домігся того,

що уряд Речі Посполитої дав згоду задовольнити всі вимоги козаків: скасувати посаду старшого над козаками від польс. уряду; визнавати владу обраного на козац. раді гетьмана над усією Україною; скасувати постанови сейму щодо обмеження вольностей і прав козацтва; надати нас. України свободу віросповідання. Це був значний крок до встановлення укр. державності: фактично визнавалася автономна козац. республіка в Україні на чолі з обраним гетьманом. Тільки на цих умовах укр. козаки взяли участь у Хотинській війні 1621 і надали допомогу Речі Посполитій. Запороз. гетьманом тоді був Яків Бородавка (із поч. 1620 і до серп. 1621). Він повів 40-тис., добре озброєне козац. військо на з'єднання з польс. військами. Але прорахунки гетьмана, які під час керування козац. табором спричинили значні людські втрати, коштували Бородавці гетьман. булави, та знову на посаду гетьмана було обрано С. Атаки турец. військ було відбито, а винахідливість С. вирішила долю бою. Польща була врятована від іноз. поневолення і втрати держ. незалежності та було припинено просування султанської Туреччини в інші європ. країни, що стало провісником її занепаду. Бій під Хотином 1621 став останнім на багатому ратними подвигами шляху С. Проте смертельно хворий гетьман не усунувся від участі у сусп.-політ. житті.

Помер С. 20 квіт. 1622 у Києві. Перед смертю у присутності Київ. митрополита Іова Борецького і майб. гетьмана Оліфера Голуба заповів своє майно на осв.-навч. і реліг.-церк. благодійні цілі, зокрема 1500 золотих він подарував Київ. і Львів. братським школам. Поховали славетного гетьмана козаки

і кияни з великими почестями в Богоявленській церкві Київ. братства.

Лит.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків, т. 2. К., 1990; Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. К., 1992; Довідник з історії України: А – Я / за заг. ред.: І. Підкова, Р. Шуст. К., 2001; Видатні постаті в історії України (IX–XIX ст.): короткі біографічні нариси, історичні та художні портрети. К., 2002; Періг П. Петро Конашевич-Сагайдачний: історичні нариси життя та діяльності // Сіверянський літопис, 2012, № 1/2; Україна – Європа: хронологія розвитку, т. 4: Україна – Європа: хронологія розвитку, 1500–1800 рр. К., 2010; Горобець В. М. Україна: козацькі війни, 1618–1638. К., 2011; Палій О. А. 25 перемог України. К., 2014.

Н. С. Стеценко.

СВЯТОЦЬКИЙ Олександр Дмитрович (30 груд. 1953, м. Львів) – укр. вчений-правознавець. У 1980 закінчив із відзнакою юрид. ф-т Львів. держ. ун-ту ім. І. Я. Франка (тепер – Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка). З 1980 по 1983 працював відп. секретарем у Львів. міськвиконкомі. З 1983 по 1986 – аспірант юрид. ф-ту Львів. держ. ун-ту ім. І. Я. Франка. З 1986 по 1990 працював асистентом, ст. викл., доц. каф. крим. права і процесу юрид. ф-ту цього ун-ту. У 1990–93 – докторант юрид. ф-ту Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка (тепер – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка). З 1994 і до сьогодні є адвокатом. З 1995 співзасн. і ст. партнер Адвокатського об'єднання «Адвокатська компанія “Кайрос”». З 2001 по 2005 – директор Наук.-дослід. ін-ту інтелектуал. власності НАПрН України. З 1995 і до сьогодні – гол. ред. юрид.

УДК 340(477)(031)

ББК 67(4УКР)я2

В27

Редакційна колегія 1-го тому:

**В. Д. Гончаренко (голова редколегії),
О. В. Зайчук, В. М. Єрмолаєв, В. В. Лемак,
В. О. Рум'янцев, І. Б. Усенко, О. Н. Ярмиш**

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Х. : Право, 2016.

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 1 : Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 848 с. : іл.

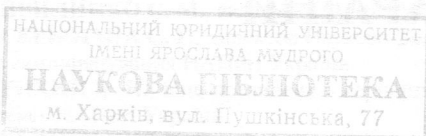
ISBN 978-966-937-049-5

Видання є систематизованим зводом знань про суспільний, державний лад, джерела й основні інститути права, які характеризують багатовікову історію українського державотворення.

Розраховане на науковців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, а також усіх тих, хто цікавиться історією держави і права України.

УДК 340(477)(031)

ББК 67(4УКР)я2

© Національна академія правових наук України, 2016

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2016

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016

© Видавництво «Право», 2016

ISBN 978-966-937-049-5 (т. 1)

ISBN 978-966-937-048-8